

AHI KELİMESİ VE TÜRK KÜLTÜRÜNDE AHİLİK

Yakup KARASOY*

ÖZET

Bu çalışmada önce Türk kültüründe yüzyıllarca bir meslek teşkilatı olarak yaşayan ahilik ile ahi kavramları üzerinde durulmuş, daha sonra ahi kelimesi ve bu kelimenin akı kelimesinden geldiği; ahi kelimesinin varlığından önce Türkçede ve dolayısıyla Türk kültüründe akı kelimesinin ve kavramının bulunduğu, İslâmî Türk kültürünün önde gelen ilk dil yadigârlarından Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık, Dîvânü Lûgati't-Türk ile Kışşü'l-Enbiyâ, Mu'inü'l-Mürîd gibi eserler taranarak ortaya konulmuştur. Bunlara son dönemdeki araştırmacıların ahi ve akı kelimesiyle ilgili görüşleri de eklenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Ahi, Ahilik, Akı, Akıllık, Türk kültürü

СЛОВО «АХИ» И «АХИЛИК» (МУСУЛЬМАНСКОЕ БРАТСТВО РЕМЕСЛЕННИКОВ) В ТУРЕЦКОЙ КУЛЬТУРЕ

РЕЗЮМЕ

В данной работе первоначально было обращено внимание на такие понятия, как «ахи» и «ахилик», на протяжении столетий существующие в турецкой культуре и обозначающие мусульманское братство ремесленников в Османской империи и её членов. Далее было исследовано происхождение слова «ахи» от слова «акы», а также благодаря проработке таких первых языковых памятников исламской

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

турецкой культуры как «Kutadgu Bilig», «Atabetü'l - Hakâyık», «Dîvânü Lûgati't - Türk», и «Kısasü'l - Enbiyâ», «Mu'inü'l - Mürid» было установлено что до появления слова «ахи» в турецкой культуре существовали слово и понятие «акы». В заключение также были приведены и мнения исследователей в отношении слов «ахи» и «акы».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Ахи, Ахилик, Акы, Акылык, Турецкая культура

a. Kelime Olarak Ahi

Ahi (v•«) kelimesi görünüşte Arapça kardeş anlamına gelen “el-Ah” (ⒺⒺ«) kelimesinin mütekellim “ya”sı ile kullanılışından ibarettir.¹ Anadolu’da bu kelime Farsça çokluk yapılarak ÊUš•« şeklinde de kullanılmıştır. Ahilik üzerine yapılan bazı araştırmalarda, “Ahi” kelimesinin Eski Türkçe metinlerde geçen ve Türkçe bir kelime olarak karşımıza çıkan, cömert, eli açık, âlicenap gibi anlamlara gelen “Akı” (v-«) kelimesinden gelmiş olabileceği² ve bu kelimenin terim olarak Türkçedeki eli açık, konuksever ve yiğit anlamına gelen akı kelimesi ile

¹ Ahi kelimesi şekil olarak Arapça “el-Ah” (ⒺⒺ«) kelimesine nisbet “ya”sı veya Farsça masdariyet “ya”sı getirilerek de meydana getirilebilir. Fakat kelimenin Anadolu’da kullanılış şekli ve kişilere unvan olarak verilmesi bu tarzda türetilmiş olmasına uygun düşmemektedir. Bk. M. BAYRAM, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991, s. 3-4-6

² bk. Franz TAESCHNER, “İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı”, İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası, C.XV/1953, s.3-32; F. KÖPRÜLÜ, “Anadolu’da İslâmiyet”, DFEFM, Temmuz 1338/1922,s.188-221

eş anlamlı olduğu belirtilmektedir (ÇAĞATAY 1983:253). Biz burada bu durumu tarihî metinlerden seçtiğimiz örneklerle somut bir şekilde ortaya koymağa çalışacağız. Karahanlı dönemi yadigârlarında akı, aklılık, aklıkelimeleri şu şekilde geçmektedir:

Kutadgu Bilig'de **akı** kelimesi 33 yerde (43., 55., 58., 104., 257., 948., 1028., 1191., 1243., 1708., 1731., 1964., 2073., 2169., 2274., 2321., 2589., 2799., 3048., 3660., 3932., 4213., 4424., 4536., 5358., 5578., 5581., 6103., 6105., 6106., 6107., 6488. ve 6569. beyitlerde), **akı bol-** 14 yerde (1402., 2050., 2053., 2275., 2532., 2800., 3034., 4138., 4279., 4555., 4556., 5220., 5904. ve 6096. beyitlerde), **ay akı** 5 yerde (3407., 4924., 5095., 5098. ve 6413. beyitlerde), **akılılık** 9 yerde (934., 1402., 1951., 2049., 2325., 2800., 3040., 3932. ve 6106. beyitlerde) geçmektedir (ARAT 1979:13-14). Burada örnek olarak şu beyitleri verebiliriz:

akı: cömert, eli açık, âlicenap

tüzün erdi alçak kılınçı silig
uvutluğ bağırsak *akı* king elig

43. beyit

(Asil tabiatli, alçak gönüllü ve güzel tavırlı idi; hayâ sahibi, şefkatli, cömert ve eli açık idi.)

basa 'U□man erdi uvutluğ silig
kişide ödürmiş *aķı* king elig

55. beyit

(Sonra hayâ sahibi, yumuşak huylu, insanların seçkini
cömert ve eli açık olan Osman idi.)

aķı erdi elgi yüreki teğük
biliglig saķınıuķ kör atı beğük

58. beyit

(Eli cömert idi, yüreği saf idi; bilgili takvâ sahibi ve adı
büyük bir zat idi.)

aķı şuretin kim köreyin tise
kelip körsü haķan yüzini usa

104. beyit

(Kim cömert yüzü görmek isterse, gelsin hakanın
yüzünü görsün.)

atı eğgü bolmuş atanmış *aķı*
aķı ölse atı tirig tip uķı

257. beyit

(İyi ad kazanmış, cömertlik ile şöhret bulmuştur; bil ki,
cömert insan ölse bile, onun adı yaşar.)

aķı bol-: cömert, eli açık olmak

saran bolma ilig *aķı bol* aķı
ķalır mengü ölmez aķılıķ atı

1402. beyit

(Ey hükümdar, hasis olma, cömert ol cömert; cömertliğin adı ebedî kalır, ölmez.)

aķı bolsa begler atı çavlanur
atı çavı birle ajun beklenür

2050. beyit

(Beyler cömert olursa, adları dünyaya yayılır; bunların nam ve şöhretleri ile dünya korunur.)

aķı bol bağışla içür hem yitür
ķalı eksüse ur yana al yetür

2053. beyit

(Cömert ol bağışla, yedir ve içir; eğer malın eksilirse, tekrar vur, al ve eksileni tamamla.)

aķı bolġu artuķ sü başlar ķişı
tirilse angar ötrü ödrüm başı

2275 beyit

(Etrafına en seçkin kimselerin toplanması için, ordu başında bulunan insanın çok cömert olması lazımdır.)

tuzı etmeki king *aķı bolsa* keğ
kümüş birse altun er at tirse keğ

2532. beyit

(Tuzu-ekmeği bol ve kendisi çok cömert olmalı; gümüş
ve altın vererek, etrafına çok insan toplamalıdır.)

ay aķı: ey cömert

bu yalnguz yoriğlı kişi kıvaķı
kişi ke tusulmaz bolur *ay aķı*

3407. beyit

(Ey cömert, bu tek başına yaşayan yabanî adamın
başkalarına faydası dokunmaz.)

küğelim körelim yime *ay aķı*
negü ol aķır al öđ öğlek taķı

4924. beyit

(Bekleyelim bir bakalım, ey cömert; sonu ne olacak ve
zaman bize daha neler gösterecektir.)

kişi bar alın boğ boğuz ađruķı
köni ın bađırsaķ yoķ ol *ay aķı*

5095. beyit

(Etrafımda geçinen kalabalık bir insan kütesi var; fakat
bunlar arasında, ey cömert insan, doğru, dürüst ve
sadık kimse yoktur.)

mungar mengzer emdi bu beyt *ay ağı*
uqayın tise sen munuqı oqı

5098. beyit

(Ey cömert, şimdi şu beyit buna benzer; anlamak istersen, işte, oku.)

negü erse arzu tileking taqı
tükel birsü tengri sanga *ay ağı*

6413. beyit

(Daha ne gibi arzu ve dileğin olursa, ey cömert, Tanrı bunları da sana ihsan etsin.)

akılık: cömertlik, âlicenaplık

akılık kişilik asıg edgölük
bu edgü kişidin kelir belgölüg

934. beyit

(Cömertlik, insanlık, fayda ve iyiliğin hep iyi insandan geldiği şüphesizdir.)

saran bolma ilig ağı bol ağı
qalır mengü ölmez *akılık* atı

1402. beyit

(Ey hükümdar, hasis olma, cömert ol cömert; cömertliğin

adı ebedî kalır, ölmez.)

uğuşluğ kerek hem biliglig kerek
ağıllık kerek hem siliglik kerek

1951. beyit

(Bey bilgili ve akıllı olmalıdır; cömert ve yumuşak huylu olmak da lazımdır.)

ağıllık kerek begke koğkı köngül
bu koğkı köngül birle kıllı amul

2049. beyit

(Beye cömertlik ve alçak gönüllülük lazımdır; alçak gönüllülük ile birlikte tabiatı da sakın olmalıdır.)

ikinci *ağıllık* kerek birse neng
sarança yumıtmaz kişi alğu yang

2325. beyit

(İkincisi cömert olmalı ve ihsanlarda bulunmalıdır; bir şeyler almayı âdet edinen hiçbir kimse hasisin etrafında toplanmaz.)³

³ Kutadgu Bilig'de ağı, ağı bol-, ay ağı ve ağıllık kelimelerinin geçtiği beyitler ARAT'tan alınmıştır (ARAT 1988).

Atabetü'l-Hakâyık'ta **aķı bol-** 2 yerde (231. ve 260. beyit), **aķı er** 7 yerde (227., 229., 233., 234., 237., 245. ve 257.), **aķılıķ** 5 yerde (230., 232., 250., 258. ve 260. beyit), **aķılıķnı ög-** 1 yerde (236. beyit) geçmektedir (ARAT 1951:II).

aķı bol- : cömert ol

aķı bol saġa söz sökünç kelmesün

sökünç kelgü yolnı aķılıķ tıyur

231.-232. beyit

(Cömert ol, sana söz, sövme gelmesin; sövme gelecek yolu cömertlik kapatır.)

aķı er : cömert kişi

aķı er biligni yete bildi kör

anın sattı malın □eġa' aldı kör

237.-238. beyit

(Cömert adam bilgiyi yedebildi, bak. Malını onunla sattı ve senâ aldı.)

aķılıķ : cömertlik

bu budun talusı aķı er turur

aķılıķ řereġ cah çemal arturur

257.-258. beyit

(Bu halk arasında en iyi adam, cömert adamdır; cömertlik şeref, ikbâl ve cemâli artırır.)⁴

Türk filolojisinin emsalsiz bir abidesi olan Dîvânü Lûgati't-Türk'te ise aķı kelimesi Şu Şekilde geçmektedir:

“v-« aķı: Eli açık, koçak. Cevizin iyisine “, UG² v-« aķı yagak” denir ki “iyi ceviz” demektir.[+]” Şeklinde açıklandıktan sonra aynı sayfada dipnot olarak, “[+]Her Türkçe kelimeyi Arapça bir ke bağlamak isteyenler Türkçenin aķı kelimesini Arapçanın v•« kelimesine baėlamıŐlar. Trkn akıları Arabın v•« leri Şekline konmuŐ. B.A.” ibaresi yer almaktadır (ATALAY, C.1, 1999:90).

Yine Dîvânü Lûgati't-Türk'te akılık kelimesi Şu Şekilde yer alır:

“ odhğıl mała *akılık* bolsun mała ayaėa
ıdhğıl meni tokıŐėa ywgil mała ulaėa

Beni bırak, seleklik benim takma adım (lâkabım) olsun. Beni savaŐa gönder, bana at yardımı et. (Beni bırak, tâ ki selek, cömert olayım, seleklik benim takma adım olsun; beni savaŐa gönder, savaŐa beni götürecek olan bir at vererek bana yardım eyle).” (ATALAY, C.3, 1999:172).

⁴ Atabetü'l-Hakatık'taki aķı, aķılık, aķı er kelimelerinin geçtiği beyitler ARAT'tan alınmıştır (ARAT1951).

Akıla- fiili de Dîvânü Lûgati't-Türk'te [Ėœöš-« **akıladı**: "Ėœöš-« vM | %3« ol meni *akıladı* =O beni cömertliğe nisbet etti.", (-öš-« - ,U | öš-« : akılar - akılamak).] şeklinde açıklanmıştır (ATALAY, C.1, 1999:310).

Çişaşü'l-Enbiyâ'da ağı kelimesi cömertlik anlamında şu şekilde yer almaktadır:

"anglağıl İlyās yalavaç sözlerini ey *ağı*
aytayın men sen işit ya işteyin men sen oğı" (ATA
1997:225).

Tarihî Türkçenin bir başka eseri Mu'inü'l-Mürid'de de ağı kelimesine iki yerde rastlanmaktadır. Kelimenin geçtiğı dörtlük şöyledir:

"otur anda řa'de Çunūtnı oğı
viter içre vācib turur i *ağı*
bilip bolsa bolur vācib keřāreti
unutmışda bozmaz oruçnı *ağı*" (TOPARLI 1988:88).

Turkish Turfan Texte (VI. 16-4)'te de tespit edilen ağı kelimesini Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünde aynı manalarda madde başı olarak görmekteyiz (CAFEROĞLU 1968:9). Ağı ve ağılık kelimeleri S. G. CLAUSON'un sözlüğünde de cömert ve cömertlik anlamlarıyla yer almaktadır (CLAUSON 1972:78-86). Ancak Andreas TİETZE **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lûgati**'ndaki a□ı II maddesinde, S. G.

CLAUSON'un aksine "... Bu müşahedeler kelimenin ET. aķi 'cömert' sıfatından (Clauson 1972 s.78 bunu kabul etmişti) değil, Ar. a□ī 'kardeşim' tâbirinden geldiği veya onun tarafından etkilendiği faraziyesini desteklemeğe yarar..." derken, a□ı III maddesinde ise S. G. CLAUSON, F. KÖPRÜLÜ ve F. TAESCHNER'in çalışmalarının dikkat çekici olduğunu belirterek kelimenin Eski Türkçeden geldiğini söylemektedir (TIETZE, C.I, 2002:117).

Buna göre Batı Türkçesinde görülen "ķ" (,) ünsüzünün "h" (Ⓔ) ya dönüşmesi sonucu (ķ>□), "daķı" (v- œ) kelimesinin "dahı" (v• œ) olduğu gibi, "Akı" (v-«) kelimesinin de "Ahi" (v•«) olduğunu görmekteyiz. Anadolu'da Oğuz yazı dili oluştuktan sonra yazılan metinlerde Akı ve Akılık kelimelerine rastlamamaktayız. Eski Türkçedeki ķ sesinin Azerî Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ķ->ğ-, -ķ->-h-, -ķ->-ğ-,h gibi değişikliklere uğradığı bilinmektedir. Bu değişim Karahanlı Türkçesi metinlerinde tamamlanmış olmalıdır. Tarama Sözlüğünde 1588 (996) yılında ölen bilgin ve sofilerimizden Kurt Dede diye bilinen Tatar Pazarcıklı Şeyh Mehmed b. Ömer Efendi'nin Tercemân-ı Bidâye adlı eserinde "Es-semahatü WOU□□□□ [Ar.]: Cömertlik ve a□ılık o*ş•« etmek. 408-2" (Tarama Sözlüğü, C.I., 1963:63) şeklinde ahılık ve "ahı (ahu): Bir kimsenin sevdiği, en yakını" (Tarama Sözlüğü, C.I., 1963:62) şeklinde ahı kelimeleri geçmektedir.

Ahilik mesleği, yiğitlik ve cömertlik mefkûresi olarak İslâm'ın doğuşu ve yayılması ile "Futuvva" (yiğitlik ve cömertlik) mefkûresinin daha hicrî 2. yüzyılda özellikle Horasan ve Maverâünnehir'de etkili olarak

yaygınlaştığı bilinmektedir.⁵ Arapların “feta” (yiğit) dediği bu ideal insan tipine, İranlılar “cevan-merd”, bunların mesleğine de “civan-merd” diyorlardı. Muhtemelen hicrî 2. yüzyılın sonlarından itibaren İslâm kültürü dairesine giren Türkler de Arapların “feta”, İranlıların “cevan-merd” dedikleri bu ideal insan tipine “Akı”, mesleğine de “Akılık” diyorlardı. Akılığın gereği olarak Akıların birbirine karşı kardeşçe muamelede bulunmalarından dolayı bu kelimenin zamanla yerini Arapçanın Ahi (kardeşim) kelimesine bırakmış olduğu anlaşılmaktadır. Tabii yukarıda belirtildiği gibi, “Akı” (v-«) kelimesinin, -k->-□- değişikliği sebebiyle “Ahi” (v•«) şekline dönüşmesi, iki kelime arasındaki anlam kaymasını kolaylaştırmıştır. Bilindiği gibi Anadolu’daki Ahilik mesleğinin ortaya çıkışından itibaren “Ahi” (v•«) kelimesi, bir mesleğin ve teşkilâtın adı ve kardeşim anlamında kullanılmıştır (BAYRAM 1991:4).

Bu kelimenin Ahi şeklinde ilk olarak bir İranlı prens olan Unsuru’l-Maali Keykavus’un Kabus-nâme’sinde de adına rastlanan Fütüvvet erbabı bir şeyh olup 457/1064’de ölen Ahi Ebu’l-Ferec ez-Zencânî’nin ünvanında görülmektedir (GÖKYAY 1944:385). Burada kelimenin Arapça kardeşim anlamına gelen “Ahi” kelimesi mi yoksa, “Akı”nın “Ahi”ye dönüşmüş şekli mi olduğu belli değildir. Bu zatın zaman ve muhit bakımından Türk asıllı olması imkan dahilindedir. Nitekim birçok Türk asıllı Türkistan ve Maveraünnehr meşâyihinin intisap silsilesi ona

⁵ bk. F. KÖPRÜLÜ, Türkiye Tarihi, İstanbul 1923, s.82; F. KÖPRÜLÜ, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ötüken Yay., Ankara 1986, s. 147-149; M. BAYRAM, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991, s. 4-5

ulaşmaktadır.⁶ Bu bakımdan Ahi Ebu'l-Ferec'in ünvanındaki bu kelime "Akı"nın "Ahi"ye dönüşmüş şekli olabilir. Hatta daha sonraki asırlarda yukarıda örneklerini verdiğimiz Karahanlı Türkçesi metinlerinde (DLT., KB., AH.), ahi kelimesi akı şeklinde geçmekte ve her defasında "cimri"nin zıddı, yani "cömert" anlamında kullanılmaktadır. "Ahi"nin "akı"dan geldiği fikrini ilk ortaya atan ünlü Fransız Türkoloğu J. DENY olmuştur. (*Journal Asiatique*, 9. seri, s. 183) Bu kelimenin kardeşim anlamında hiç kullanılmamış olması ve her defasında "Akı" (cömert) anlamında kullanılması "Ahi" kelimesinin "Akı" dan geldiği görüşünü kuvvetlendirmektedir.

b.Türk Kültüründe Ahilik

Anadolu'da Ahi Evren (öl. 1262)'in yeniden organize ettiği, Osmanlı Devletinin son dönemine kadar devam eden **Ahilik**, Türkler arasında ideal insan tipini oluşturmak amacını gütmüştür. Türkler yiğitlik ve cömertlik mefkûresi olarak adlandırdıkları bu ideal insan tipine **akı**, mesleğine de **akılık** demişlerdir. Akılığın gereği olarak akıların birbirine karşı kardeşçe muamelede bulunmalarından dolayı bu kelimenin zamanla yerini ahi kelimesine bırakmış olduğu anlaşılmaktadır.

Ahilik teşkilâtı Türk cariyeden olma Abbasî Halifesi En-Nâsır li-Dinillâh (1180-1225)'in (TAESCHNER 1970: 93-94) kurduğu gençlik, cömertlik teşkilâtı anlamında olan Fütüvvet teşkilâtının bir devamı olarak görünmektedir. Türk asıllı bir şeyh olan **Şeyh Evhadüddin Hamid El-**

⁶ bk. M. BAYRAM, age., s.5'den, Menahicü'l-ibad, Bursa Eski Eserler Ktp. (Haraççioğlu Kısmı), nr. 825, yp.85a

Kirmanî (635/1238)'nin Anadolu'daki Fütüvvet teşkilâtına mensup şeyhlerin lideri olarak (Şeyhü'ş-Şuyûhi'r-Rûm) 1204 senesinde Anadolu'ya geldiğini biliyoruz. Ancak Evhadüddin Kirmanî'nin fikirleriyle olgunlaşan, daha sonra onun talebesi ve damadı olan **Ahi Evren Şeyh Nasirüddin Mahmud** tarafından kurulan Ahilik teşkilâtının Türklere has bir teşkilât olduğu bilinmektedir. Gerçekten Arapların Fütüvvet teşkilâtı ve "feta" adını verdikleri bu ideal insan tipi 13. yüzyıl sonlarında ortadan kalktığı halde, Akı ve Akılık, Ahilik adı altında Anadolu'da Türkler arasında devam etmiştir (ÇAĞATAY 1952:58-68).

Ahilik teşkilâtı Anadolu'nun Türkleşmesinde; Türk kùltürü ve medeniyetinin, Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde, gelenek ve törelerin yerleşmesi ve korunmasında, Türk sanat ve ticâret ahlâkının oluşması ve yaygınlaşmasında çok önemli hizmetler görmüştür.

Anadolu Selçuklu Devletinde, Köseadağ yenilgisi (641/1243) ile gelen Moğol istilâsı sırasında, Ahi ve Türkmenler, ağır bir katliama uğradılar. Bu katliam sırasında Anadolu'da on binlerce Türkmen öldürülmüştür. Ahiler Moğollara karşı mücadele etmiş ve millî mücadele ruhunu ortaya koymuşlardır. Ahilerin bu mücadelesi Çin esaretine düşen Türk milletini, esaretten kurtarmak için Kutlug Kağan'ın yaptığı mücadeleye benzemektedir. **Kutlug Kağan** Çinlilerin Türk milleti üzerindeki ağır baskılarına karşı direnerek, milletin millî benlik ve kimliğini korumuş, Köktürk Devletini yeniden kurmuş ve derleyip toparlayan anlamında *İlteriş* < il+tir-iş ünvanını almıştı. Aynı şekilde

Ahilerin bu mücadelesini Türkiye Türklüğünün 20. yüzyılın başında “Kurtuluş Savaşı” adıyla verdiği mücadeleye benzetmek de mümkündür.

Ahi teşkilâtı Anadolu Selçukluları zamanında çok güçlü bir yapıya sahipti. Ahi teşkilâtında sanat ve ticaret ahlâkının oluşması ve korunması için birçok Ahi şecere ve fütüvvetnâmeleri kaleme alınmıştır. Bu fütüvvetnâmelerin bazıları da Türkçeye çevrilmiştir. Bunun öncülüğünü yapan GÖLPINARLI olmuştur. Türkçe bir fütüvvetnâme olan Burgazi (GÖLPINARLI 1953-1954: 79-153) ve Şeyh Seyyid Gaybi Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi’ni (GÖLPINARLI 1955-1956: 25-155) yayınlamıştır. GÖLPINARLI’nın bu konuda başka çalışmaları da vardır (GÖLPINARLI 1949-1950: 2-254). Bu şecere ve fütüvvetnâmeler tamamen Türklere hastır. Bunlar Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk tarihi için çok önemli kaynaklardır. 13. yüzyılın ortalarından itibaren Ahilerin bu münasebetle de Türkmenlerin göçtüğü uç bölgelerinin ilim, kültür ve sanat faaliyetleri açısından oldukça hareketli olduğu söylenebilir. Bölgede Ahi teşkilâtına mensup bir kısım ilim ve fikir adamı medrese, zaviye, mescit gibi müesseseler kurarak ilim, din ve kültür sahalarındaki görevlerini yerine getirirken, bir kısmı da bizzat kaleme aldıkları eserleriyle topluma ışık tutmuşlardır (BARKAN 1942:279-386).

Ahilik teşkilâtı, Osmanlı Devletinin son döneminde Lonca adını alarak görevini sürdürmüştür. Ahiliğin Türk toplumuna etkilerinin bugün bile devam ettiğini görmek için, Anadolu’da her hangi bir sanat kolunda usta-kalfa-çırak ilişkisine bakmak yeterlidir. Bununla ilgili olarak birçok

örnek verilebilir. Günümüzde bu örgütün yerini, Esnaf Örgütleri ve Ticaret Odaları almıştır.

Osmanlılar döneminde gördüğümüz, Ahiler tarafından düzenlenen Çıraklık ve Ustalık törenlerinin yanında, bugün Türkiyemizde düzenlenen Ahilik haftası kutlamalarına rastlanmaktadır. Osmanlılar döneminde yapılan bu törenler, 19. yüzyılın birinci yarısına kadar devam etmiştir. Günümüzde ise Ahilik haftası kutlamaları, resmi olarak 02.07.1988 tarih ve 19860 numaralı Resmi Gazete’de yayınlanan “Ahilik Kùltürü Haftası Kutlamaları Yönetmeliđi” ile her yıl Mart ayında toplanan bir kurul tarafından tespit olunan illerde yapılmaktadır. Kutlama yapılacak iller içine Kırşehir her zaman alınmakta, bu kutlama törenleri de Ekim ayının ilk haftasında yapılmaktadır.

Ahilikte yamak, çırak ve kalfalar arasında sarsılmaz bir hiyerarşı bulunmaktaydı. Bu hiyerarşı, yamaklıkla başlayıp, belli sürelerle çıraklık ve kalfalık aşamalarına ulaşıyordu. En üst basamakta ise alt basamaktakilerin kendisine intisab ettiği, onları türlü yönlerden yetiştirmek için ahi zaviyeleri yaptıran ve sanatta herkesin saygısını kazanmış olan bir Ahi baba bulunuyordu. Ahi babaların yaptırdığı bu zaviyelerde aynı zamanda, başka şehir ve kasabalardan gelen konuklar ağırlandı. Yine bu zaviyelerde, sanat ya da meslek üyeleri, toplu yaşam kuralları, yurttaşlık görevi, askerlik vazifesi ve genel bilgiler yönünden eğitilirdi.

Ahi Evren Nâsîrüddin Mahmud, sadece ahlâk ve insanlıkla sanatın uyumlu bir birleşimi olan Ahiliği örgütlemekle kalmamış, Ahi teşkilâtını sanatla uğraşanlar arasında bir teşkilât olmaktan çıkararak onu, o denli saygın bir yere getirmiştir ki, zamanın hükümdarları bile bu kuruma üye olmayı onur saymışlardır.

Anadolu Ahileri, fütüvvetnâmelerin insanî ve ahlâkî ilkelerini kendi yapılarına uydurarak almışlarsa da, bu şekilde sanatla ahlâkın uyumlu bir bileşimi ile sosyal ve ekonomik toplum ilişkilerini böylesine mükemmel bir biçimde düzenleyen bir kurum ya da örgüt, İslâm âleminde, hatta dünyanın hiçbir yerinde de görülmemiştir. Bu nedenle, Ahilik adıyla anılan ve güçlü bir örgüt olarak Anadolu Selçukluları ve sonrasında Anadolu halkı üzerinde olumlu, etkin ve yaygın bir rol oynamış olan bu kurum tamamiyle Türk'e özgü, Türk buluşu ve O'nun emeğinin ürünüdür.

c. Fütüvvet

Fütüvvet kelimesi, (Farsça: Futuvvat, Türkçe: Fütüvvet) mastar anlamında Arapça bir kelimedir. Gençlik, ergenlik çağı, delikanlılık, yiğit, gözü pek, delikanlıca tavır ve nihayet gençlikten mütevellit hafifmeşreplik manâsına gelen fetâ (ف×ت) cem'i fityan (ف×ت×س) kelimesinden türemiş olup ahlâkî ve insanî üstün meziyetlerden olan kahramanlık, hak ve hukuka riayet etmek, fazilet icaplarını yerine getirmek, güzel huylu, feragat sahibi olmak, malıyla ve gücüyle başkalarına yardıma koşmak, bağışlayıcı olmak ve Allah yolunda nefsinin hakir tutmak gibi anlamlar taşır (DEVELLİOĞLU 1970:313). Bu yüksek meziyetlere sahip olan "fetâ" ideal insan tipidir.

Fütüvvet hakkında ilk fikir beyan edenler Ebû Abdurrahman Sülemî, İmam Kuşeyrî ve bunlardan naklen, Ali bin Hüseyin bin Ca'duye (Ca'deviyye)'nin Ahi Ahmet Mûcib bin Şeyh Muhammed bin Mikail El-Erdebilî'nin Fütüvvetnâmelerinde adları geçen Ebu Bekr Verrak, Cüneyd-i Bağdadî, Nasrâbadî, Şakik-i Belhî, Sırrı Sakatî, Ebu Muhammed Rûyem bin Ahmed bin Yezid vb. sayılabilir (ANADOL 1991:5-7). Bu mutasavvıflar arasında Tirmizi (öl. 898), Cüneyd-i Bağdadî (öl. 909), halen elimizde mevcut en eski tarihli Fütüvvetnâmeyi yazmış olan Sülemî (öl. 936-1021), ve İbnü'l-Arabî (1165-1240), "fetâ"yı belirttiğimiz anlamda tasavvufî bir terim olarak kullanan en tanınmış mutasavvıflardır.⁷ Mutasavvıflara dair "Tabakat-ı Sufiye" isimli konumuz açısından oldukça önemli bir eserin de sahibi olan Sülemî, başka bir eserinde "fetâ"yı şöyle tarif ediyor: "*Melâmeti şeyhlerinden bazıları da, sizce fütüvvet makamını kim kazanır, feta adını kim hak eder diye sorulunca derler ki, Allah hepsine rahmet etsin, kimde Adem'in özür getirmesi, Nuh'un sebatı, İbrahim'in vakarı, İsmail'in doğruluğu, Musa'nın ihlası, Eyyub'un sabrı, Davud'un ağlayışı, Muhammed'in cömertliği varsa, yine Allah hepsinden razı olsun, kimde Ebubekir'in acıması, Ömer'in hamiyeti, Osman'ın utangaçlığı, Ali'nin bilgisi bulunursa, sonra da bütün bunlarla beraber nefsinin horlar, ayıplarını görürse o kimse fütüvvet sahibidir, feta adını hakeder.*" (GÖLPINARLI: 7). TAESCHNER

⁷ Daha fazla bilgi için bk. GÖLPINARLI, "Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", s. 6-11; TAESCHNER, "İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı", s. 6-7; N.KEKLİK, el-Fütühat el-Mekkiyye, II, İstanbul 1974, s. 212-214; S. ATEŞ, Tasavvufta Fütüvvet, s. 22-24

(1953:5), Kuran'da fetâ kelimesinin ahlakî bakımdan herhangi bir şekilde değerlendirilmeden yalnızca kelime manâsı olan "genç adam" olarak kullanıldığını söylüyorsa da (TAESCHNER 1953:5), bu husus "feta" ile aynı kökten gelen kelimelerin kullanıldığı bütün ayetler için geçerli değildir.

ç. Ahilik ve Fütüvvet

Ahi teşkilâtı, yapısı itibariyle En-Nâsır li-Dinillâh'ın kurduğu Fütüvvet teşkilâtına benzemektedir. Bu benzerlik sadece bir şeyh ve o şeyhe bağlanan kalfa, çırak ve yamaklar arasındaki hiyerarşiden ibaret değildir. Aynı zamanda Ahilerin belli zamanlarda yaptıkları törenler de Fütüvvet teşkilâtından alınmıştır. Halife en-Nasır'ın "Şeyhü'ş-Şuyuh"u ile Şihâbeddin es-Suhreverdî'nin kaleme aldığı "Âdâbü'l-Futuvva" adlı eserlerde Fütüvvet erbabının uymaları gereken kurallar, töreler ile bu törenler sırasında uyulması gereken esaslar belirlenmiştir. Sühreverdî'nin belirlediği esaslar ile Ahi Fütüvvetnâmelerindeki adap ve erkânla ilgili esaslar arasında geniş bir benzerlik bulunmaktadır (ÇAĞATAY 1974: 28-35). Ahilerin uyguladıkları törenler (şed kuşanma, şalvar giyme törenleri, hançer kullanma geleneği ve diğer giyim kuşamla ilgili esaslar) hakkında Ahi Evren Şeyh Nasırüddin Mahmud'un tespit edilebilen 20'ye yakın eserinde bir açıklama bulunmamaktadır (BAYRAM 1991: 151). Elimizdeki Ahi şecerenâmelerinde Ahi adap ve erkânı ile ilgili sıkı kuralların da başlangıçtan beri mevcut olduğu görülmektedir. Teşkilâtın varlığını sürdürmesi konulan kurallara uyum sağlamasıyla mümkündür. Ahi iş yerlerindeki çalışma şartları ve bu şartlara uymayanlara uygulanan cezaî müeyyideler (işten atma, meslekten men

etme gibi) de teşkilât içindeki disiplini korumak içindir. Bütün bu sıkı prensiplerin, Anadolu'da Ahi Evren'den kalma olduğu ve gelenek halinde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Zaten Ahi şecerenâmelerinde de bu kuralların Ahi Evren ve diğer pirlerden kalma olduğu ve bu yüzden uyulması gereken kutsal kurallar olduğuna inanılmaktadır (TARIM 1938:65-66; TARIM 1948:80-82; GÜLLÜLÜ 1992:111,130,131,142,147).

KAYNAKLAR

ANADOL, Cemal (1991), Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kùltürü ve Fütüvvetnâmeler, Kùltür Bakanlığı Yay., Ankara

ARAT, Reşit Rahmeti (1951), Atebetü'l-Hakayık, TDK. Yay., C.II. 32, İstanbul

ARAT, Reşit Rahmeti (1988), Kutadgu Bilig II. Çeviri, TTK. Yay., Ankara

ARAT, Reşit Rahmeti(1979), Kutadgu Bilig III. İndeks, TKAE. Yay., İstanbul

ATA, Aysu (1997), *Kısaşü'l-Enbiyâ Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, TDK. Yay. Nu: 681-1, Ankara

ATALAY, Besim (1999), *Divanu Lûgati't-Türk Tercümesi*, C.1, TDK. Yay., Sayı: 524, Ankara

BARKAN, Ö. Lütfi (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" *Vakıflar Dergisi*, II/1-4

BAYRAM, Mikail (1991), *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya

CAFEROĞLU, Ahmet (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK. Yay., Sayı:260, İstanbul

CLAUSON, S. Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish*, Oxford University Press, London

ÇAĞATAY, Neşet (1952), "Futuvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", *AÜ., İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, C.1, Sayı: 1

ÇAĞATAY, Neşet (1974), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, AÜ. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara

ÇAĞATAY, Neşet (1983), *Makaleler ve İncelemeler*, SÜ. Yay., Konya

DEVELLİOĞLU, Ferit (1970), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğu Matbaası, Ankara

GÖKYAY, O. Şaik (1944), *Unsuru'l-Maalî Keykavus, Kabus-nâme*, (trc.Mercimek AHMED), İstanbul

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1949-1950), "Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İÜİFM*, C.XI, 1-4, Ekim

- GÖLPINARLI, Abdalbaki (1953-1954), "Burgazi Fütüvvetnâmesi", İÜİFM, XV, 1-4,
- GÖLPINARLI, Abdalbaki (1955-1956), "Şeyh Seyyid Gaybi Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi", İÜİFM, XVII, 1-4
- GÖLPINARLI, Abdalbaki (1949), "*İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları*", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, Ekim 1949, s. 6-354
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin (1992), Ahi Birlikleri, Ötüken Yay., 2. baskı, İstanbul
Journal Asiatique, 9. seri
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1338/1922), "Anadolu'da İslâmiyet", DFEFM, Temmuz
- TAESCHNER, Franz (1953), "İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı", İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası, C.XV
- TAESCHNER, Franz (1970), "Nâsır Al- Nâşır Li-Din Allâh" mad., İslâm Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul,
- Tarama Sözlüğü (1963), C.I., TDK. Yay., Ankara
- TARIM, Cevat Hakkı (1938), Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, Kırşehir
- TARIM, Cevat Hakkı (1948), Tarihte Kırşehri Gülşehri, İstanbul
- TİETZE, Andreas (2002), Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen, Simurg Yayınevi, C.I, İstanbul
- TOPARLI, Recep (1988), Mu'inü'l-Mürid, AÜFEF. Yay., Nu: 15, Erzurum